

## TUR412 RUMELİ VE KERKÜK AĞIZLARI

### (2. HAFTA)

Batı Türkçesi, Osmanlı Türkçesi (Batı Oğuzca) ve Azeri Türkçesi (Doğu Oğuzca) olarak ikiye ayrılır. Bu iki saha arasındaki ayrılıklar hem konuşma dilinde hem de yazı dilinde kendini gösterir. Irak Türklerinin konuştuğu ağız, Türkçenin Azeri (Doğu Oğuzca) sahası içine girmektedir. Bu saha, Doğu Anadolu, Azerbaycan, İran Azerbaycanı, Suriye Türkleri ve Irak Türkleri bölgelerini kapsar.

Irak Türkleri ağızı genel olarak bir bütünlük arz eder. Buna rağmen, şehir, kasaba, köy, hatta mahalleler arasında bazı ağız farklılıklarının da olduğunu söylemek gerekir. Bu farklılık, ayrı ayrı dönemlerde bölgeye göç edip yerleşen çeşitli boyların arasında olan ağız farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Kerkük ağzının, Irak'taki Türk bölgelerinde konuşulan ağızların hepsini ifade ettiğini kabul etmek doğru değildir. Ancak Irak Türkleri ağzına bir bütün olarak bakıldığında, bu topluluğun kendine özgü bir ağızla konuştuğu görülür. Bu ağız, coğrafi ve politik şartların etkisiyle, Arapça ve Farsça sözcüklerin bir hayli fazla görünmesiyle birlikte, daha önce belirtildiği gibi, esas olarak Batı Türkçesinin doğu sahası içinde yer alan Azeri Türkçesine dayanmaktadır. Bu ağızda söz varlığı bakımından, komşu dillerin etkileri bir yana bırakılacak olursa hem Azeri Türkçesine hem de Türkiye Türkçesine büyük derecede yakınlık vardır. Ancak Irak Türklerinin ağzının, Türkiye Türkçesine oranla Azeri Türkçesine daha yakın olduğu da bilinmektedir.

Irak Türklerinin konuşma dili ve kullandıkları alfabe itibarıyla Türkiye sınırları dışında kalan Türk topluluklarının Türkçelerine göre, değişik özellikler içerir. Bu özellikler, sadece konuşma dili değil, yazı dilinde de kendini gösterir. Örneğin, Azerbaycan toplumunun hem konuşmada hem de resmî yazı dilinde Azeri Türkçesini kullandığı görülür. Oysaki Irak Türkleri konuşma dilinde Azeri Türkçesinin hemen hemen aynısını kullanmakla birlikte, yazı dilinde, folklor konulu metinler hariç, Türkiye Türkçesini kullanmaktadırlar. Bu durum 1958'den sonra daha da belirgin bir şekilde kendini göstermiştir.

Yazı ve basında Osmanlı alfabesine sadık kalınmakla birlikte, zamanla Osmanlı edası ve yabancı sözcüklerden arınarak Türkiye Türkçesinin tamamıyla kullanıldığı görülür. İki ayrı dönemin Türkçesini kullanma (Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi), uygulamada en fazla nazım sahasında görülür. Osmanlı Türkçesi ve aruzla yazan şairlerin yanı sıra, Türkiye Türkçesini kullanarak hece ölçüsüyle ve sonra da serbest şiir yazan şairler de vardır. Bu gelişmeyi iyice izleyebilmek için, Bağdat'ta Türkmen Kardeşlik Ocağının çıkarmış olduğu *Kardaşlık* dergisinin sayılarına göz atmak yeterlidir. Kullanılan alfabe konusuna gelince, birkaç defa alfabe değişikliğine uğrandığı görülmektedir.

Altmışlı yıllarda devletin baskısına rağmen bir grup aydın genç o sıralarda Bağdat'ta yayımlanan *Kardaşlık* dergisinde Latin alfabesini kullanmaya başladılar. *Kardeşlik* dergisi Arapça ve Türkçe olmak üzere iki dilde çıkmakta idi. Derginin Türkçe bölümünde alfabe olarak Arap harfleri kullanılıyordu. Dergiye eklenen Latin harfleriyle basılı Türkçe metinler önce bir sayfa olarak başladı ve sonraları bu sayfalar çoğaltılarak 30 sayfaya kadar vardı ve nihayet 1971 tarihinde Latin harfleriyle yayın, devletin resmi bir kararı ile yasaklandı. 1970 yılında devletin Irak Türklerine vermiş olduğu göstermelik kültürel haklar çerçevesinde tamamen devlete bağlı ve devletin memurları tarafından *Yurd* isminde Türkçe bir gazete ve *Birlik Sesi* adlı Türkçe ve Arapça olarak yayımlanan bir dergi yayın hayatına girdi. Adı geçen gazete ve dergi Osmanlı harfleriyle (Arap Alfabesi) ancak, Türkiye Türkçesinin ünlü uyumuna uyarak yayımlanmaktadır.

Devlet, kendi siyasi amaçlarına hizmet etmek için çıkarmakta olduğu gazete ve dergide ve basmakta olduğu kitaplarda, Arap harfleriyle yazılan Türkçe yayınlarda Osmanlı imlasıyla bile ilişkileri kesmek amacıyla uydurmaca imla kuralları ihdas etmiştir. Devlet kontrolünde yayımlanan Türkmen Kardeşlik Ocağının çıkardığı *Kardaşlık* dergisi ise, Türkçe bölümündeki yazılarında Osmanlı imlasını kullanmaktadır. Irak Türkleri bu yayın organlarından başka ne özel ve bağımsız bir yayın organına ne de kültürlerini ilerletmek için Türkçe eğitim yapan okullara sahiptirler. Ancak, Körfez savaşından sonra (1991), Irak rejiminin kontrolü dışında tutulan Kuzey Irak bölgesindeki, Erbil ve Kifri şehirlerinde Latin alfabesi ile Türkçe eğitim veren birçok okulun ve yine Latin alfabesi ile yayımlanan Türkçe gazete, dergi ve bültenlerin de olduğuna değinmekte yarar vardır.

Irak Türkleri, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türk topluluklarına göre açık bir farklılık arz ederek, kişisel günlük yazı olsun basın ve yayın organlarındaki yazılar olsun, Türkiye Türkçesini benimsemiş ve kullanmış, konuşma dilinde ise, Azeri Türkçesi diyalektine dayalı olan kendi ağızlarını kullanmış ve ikisine de belirgin bir şekilde bağlı kalmıştır. Bu iki akım, kendini o kadar güçlü göstermektedir ki, bir yandan Kerkük ağızını, kısmen olsa bile, bırakıp Türkiye Türkçesiyle konuşmayı deneyenlere toplumca hoş bakılmaması ve yadırganmasına karşın, Irak Türkleri tarafından çıkarılan bütün gazete, dergiler ve kitaplar Türkiye Türkçesiyle çıkmış ve daha da fazlası, Irak rejiminin Irak Türklerini Türk dünyasından ayırıp koparmak için tüm çaba ve icraatına rağmen, toplumun etkisiyle, devletin resmî yayın kuruluşları olan bahsi edilen gazete ve dergi, devlet eliyle basılan kitaplar ve Bağdat Radyosu ile Kerkük TV kanalı “Türkmence” yayınlarında haber yayınları dâhil bütün programları, kuruluşundan günümüze kadar, Türkiye Türkçesi ile vermektedir.

### **Irak Türklerinin Kullandığı Alfabe**

Irak Türkleri eskiden beri ve özellikle Osmanlı'nın etkisiyle Türkçe yazılarında Arap alfabesini ve Osmanlı imlasını kullanmaktadırlar. Irak Türkleri yazı alanında sağır kef denilen nazal kef harfi dâhil Osmanlı devrinde kullanılan alfabe'nin aynısını kullanırlar. Son otuz yılda ise devlet kontrolünde çıkan gazete ve dergilerde, yayımlanan kitaplarda, aynı alfabe kullanmakla birlikte, bahsi edilen sağır kef harfi iptal edilip yerine /n/ harfi kullanılmaktadır. Bu uygulamaya göre Osmanlı imlası bir kenara atılıp yazılar Türkiye Türkçesi'nin ünlü uyumuna uyarak verilmektedir.

Konuşma dilinde ise Kerkük ağızında, *yumuşak g* (ğ) hariç, Türkiye Türkçesinde bulunan harflerin aynısı kullanılır. Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinde konuşmada telaffuz edilmeyen ve çoğu Osmanlı alfabasından alınan, Arapça ve Farsçanın da etkisiyle, birkaç harf daha telaffuz edilir.

Kerkük ağızında, Türkiye Türkçesinde kullanılan ünlü ve ünsüzlerin yanı sıra, Türkiye Türkçesinde bulunmayan, ancak ağız özellikleri, Osmanlı ağızı ve çevre etkisiyle oluşan, Arapça ve Farsçada bulunan diğer ünlü ve ünsüzler de kullanılır. Bunların konuşma dilinde yaygın biçimde bulunanlar şöyle sıralanabilir:

## Ünlüler

â - (uzun a) : *âtılmağ, âc, ârı, âcuğ*

‘a - bulanık a (ع) : *‘ereb, ‘ezye, ‘entike, se‘et*

ë - uzun e : *gëlmíri, sënivçi*

è - kapalı e : *év, ét, géce, gétmeğ*

í - kısa ı (ı - i arası) : *gëldí, ístemeğ*

ō - uzun o : *ōyin, ōdın.*

ō̄ - uzun ö : *ōrtüg. ōz!*

## Ünsüzler

ħ - art damak h’si (ح) : *ħesen, ħelve, seħen, ħalal*

ħ - hırıltılı h (خ) : *xençer, xeste, xorız, xoş.*

q: art damak k’si (ق) : *qâdın, qëmçi, qaba, qazan*

v - çift dudak v’si (و) : *vatan, vörmeğ, vaxıt, verver*

Arapçanın etkisiyle ortaya çıkan *ayın* (ع), *hırıltılı h* (خ), *art damak h’si* (ح) ve *art damak k* (ق) sesleri bariz şekilde telaffuz edilir:

*incir* > ‘*incir*, *acı* > ‘*ecci*, *ayran* > ‘*ayran*, *iğreti* > ‘*iryëti*; *havlama* > *ħavıldamağ*; *horoz* > *xorız*. *hoş* > *xoş*; *kan* > *qan*, *kazan* > *qazan*, *kız* > *qız*, *kapı* > *qapı*, *kaçmak* > *qaçmağ*.